

LEIKAR OG LÆRDAR

– ljósmaðrayrkið í broyting

Elin Súsanna Jacobsen

Í hesi grein skal verða roynt at lýsa ljósmaðraviðurskiftini í Føroyum, serliga frá miðju 19. og nakað inn í 20 øld, og hvussu embætismenn og onnur samtíðarfólk mettu um hesi viðurskifti og hvat ið gerast kundi fyri at bøta um tey. Við at bera saman ymist, sum skrivað er um ljósmaðraviðurskifti í norðureuropeiskum londum, sæst, at nögv gongur aftur viðvíkjandi síðum í sambandi við barnsburð og ljósmaðrayrkið, og eisini sæst skyldskapur í lóggávu tey seinastu 200 árin.

Í bygdasögum og øðrum siðsøguligum verkum eru ljósmaður nevndar, og okkurt er skrivað um arbeiðsumstøður teirra. Summi sjónarmið og upplýsingar í hesi grein byggja á samrøður við eldri ljósmaður ella avvarðandi teirra. Samrøður við ljósmaður bera dám av, at tær hava tagnarskyldu um viðurskifti, tær í arbeiði sínum hava fингið kunnleika um. Samrøður við eftirkomrar og onnur avvarðandi lýsa tær oftast sum sterkar, skilagóðar og beinasamar konur. Men hóast hesar í mongum førum idealiserandi lýsingar, fæst tó nakað at vita um arbeiði og ábyrgd, ið hava ligið á ljósmaðrum. Um ikki annað sigur tað nakað um, hvat ið væntað varð av tí dugnaligu ljósmaðurini.

Høvuðskeldur mínar hava tó verið heilsulagsfrágreiðingar (medicinalberetninger) og onnur skjøl í skjalasavni landslæknans, amtmansins o.a., og harumframt lögtingstíðindi og blaðskriving.

Reglugerð viðv. ljósmaðrum verður sett í gildi í Føroyum

Í 1714 kom í Danmark fyriskipan um rættindi og skyldur ljósmaðra, og ein treyt var, at umframt at vera í »læru« hjá royndari ljósmaður, skuldu læknar veita teimum ástøðiligar kunnleikar. Henda fyriskipan var tó neyvan galddandi her, hon varð ið hvussu er ikki sett í gildi í Noregi.¹

Í 1813 varð reglugerð »Reglement for Gjordemodervæsenets Indretning og Bestyrelse i begge Riger, Kjøbenhavn undtagen«² frá 1810 sett í gildi í Føroyum. Har stóð, at londini (Danmark og Noreg) skuldu býtast sundur í hóskandi ljósmaðrafylki, og har skuldu vera so mangar ljósmaður, at øll, bæði rík og fátæk, skuldu kunna fáa kóna hjálp. Embætismenn skuldu velja kvinnur at senda á ljósmaðraskúla, um neyðugt skuldu amt/keypstaður rinda útreiðslurnar í hesum sambandi. Tær skuldu hava váttan frá presti og lækna um siðalív og heilsu, vera 20-30 ár;

framihjáráett hóvdu tær, ið voru giftar og sjálvar hóvdu átt børn. Fyrimunur var eisini at duga at skriva. Amt/keypstáður skuldi seta tær í starv og lata teimum lón og útvega teimum neyðug arbeiðstól. Tær skuldu hjálpa öllum, ið heittu á tær, fátækum ókeypis, annars kundu tær krevja samsýning eftir fórimuni. Yrkið varð vart við tað, at har sum lerd ljósmóðir var, var bannað ólærdum at virka. Læknar skuldu hava umsjón við ljósmørunum.

Meiningin við at seta hesa reglugerð í gildi í Føroyum hevur óivað verið góð, men tað var so mangt, sum forðaði fyri, at tað skuldi bera til at seta tær góðu ætlanir í verk.

Nógvor forðingar eru okkum eyðsæddar. Føroyar voru ótætt fólkad oyggjaland við ringum ferða- og samskiftislíkindum, og tí kravdist eitt upp á seg stórt tal av ljósmøðrum, 20-25 varð hildið hóskandi. Fyri at fáa lógina at virka eftir ætlan, kravdist bæði peningur og eitt tal av kvinnum, ið hóvdu möguleikar og vilja til at nema sær ávisar kunnleikar og at átaka sær alment starv við lógfestum skyldum. Søgan um ljósmøðraskipanina snýr seg fyri stóran part um, hvør ið hevði ábyrgd av at fáa hetta tilfeingi til vegar: kunnleikar og pening til ljósmøðralæru og -lón.

Skiftandi landslæknar voru teir, sum mest strongdu á fyri at fáa fleiri og betur skúlaðar ljósmøður til alt landið. Teir kundu væl fáa viðhald í, at tað var ynskjandi, men verri gekst at fáa myndugleikar at játta tann pening, sum skuldi til, tí eyðvitað voru útreiðslurnar stórar aftur ímótí nyttu, ið fekst afturfyri. Almenningurin var afturhaldandi, tí lógin álegði teimum at rinda ásett gjald fyri ljósmøðratænastu. Men hartil kom, at tey kanská hóvdu ilt við at síggja hvat tað skuldi til, at ljósmøður skuldu hava langa lærutíð

burtur í øðrum landi og virka undir eftirliti embætismanna, tí ikki var tradition fyri skipaðari læru í øðrum yrkjum heldur, eitt nú hjá handverkarum.

Tað var heldur ikki lätt at fáa kvinnur at fara til Danmarkar at læra. Helst skuldu tær já vera giftar, sum komu á ljósmøðraskúla, og giftar konur í góðum árum hóvdu nógvar skyldur og uppgávur at rækja heima. Tað var ólíka storri fyritøka at fara burtur í onnur lond tá enn nú, og ikki var ferðingin nögv, serliga ikki hjá konufólk, tó at onkur var ímillum, sum hevði annan hugburð enn tann vanliga, og nakrar fóru tá eisini til Keypmannahavnar at læra, sum niðanfyri skal verða nevnt meira um.

Royndir at skúla ljósmøður

Danski ljósmøðraskúlin, Den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse í Keypmannahavn, varð stovnaður í 1750-árunum og ætlaður til næmingar úr øllum ríkinum. Úr Noregi komu næmingar, til ljósmøðraskúli varð stovnaður í Kristiania í 1818 og í Bergen í 1861. Eisini úr Íslandi komu nakrar, men valla meira enn 3 fyri miðju 19. øld. Í Íslandi varð tíðliga í tíðini (1761) skipað fyri undirvísing av ljósmøðrum. Raettiligur ljósmøðraskúli varð stovnaður í Reykjavík í 1912.³

Tann ástøðiliði lærdómur, ið læknafrøðin hevði at bjóða ljósmøðrum stóran part av 19. øld, var meira at kalla eitt uppískoyti til teir kunnleikar og handalag, sum tær hóvdu lært av øðrum, tí alla tíðina varð stórur, kaska storri dentur lagdur á tað, sum ljósmøður bert kundu læra av royndum. At hvør ljósmóðir bert hevði fáar konur at fara til um árið varð mett sum ein vansi, tí hon tá lættliga gloymdi tað, hon hevði lært, og fekk so lítlia venjing í starvinum.

Føroyingar á ljósmøðraskúla í Keypmannahavn

Seinast í 18. old síggjast dömi um, at roynt hevur verið at fáa skúlaðar ljósmøður til Føroya. Svabo skrivar (1782), at ljósmøður eru í Føroyum, men ov fáar og ókønar. Hann nevnir, at ein ljósmøðir hevur verið í Danmark og lært, og vónar at fleiri kunnu verða sendar niður at læra.⁴ Í prestafrágreiðing frá 1785 stendur, at Sandsprestur hevði gramt seg um, at eingin ljósmøðir var í allari oynni. »... Jeg ønskede fra min Start at Øvrigheden vilde raade Bod derpaa og ej som førhen lade det blive ved blotte Løf-ter.«⁵

Neyvan hava tað verið nógvar føroyskar kvinnur, sum fóru til Keypmannahavnar á ljósmøðraskúla fyrst í 19. old. Í 1830-árunum vóru nakrir næmingar úr Føroyum á ljósmøðraskúla fyrir rokning amtrepartíonskassans; tilsamans vóru 7 næmingar úr Før-oyum á skúlanum 1830-48.⁶

Roynt varð at gera tað lagaligari hjá føroyingum at sleppa inn við at lata tær fáa frípláss á ljósmøðraskúlanum. Í 1848 kom kgl. resolutión, sum tryggaði næmingum úr Før-oyum, Íslandi og Grønlandi tvey frípláss í part. Skipanin fekk tó ongan týdning í Før-oyum, tí millum 1848 og 1873 fór bert ein næmingur niður at læra⁷. Torført var at finna konufólk, sum buðu sær til at fara, og eydnaðist tað at finna eina, ið var fús at fara, slapp hon ikki inn. Hetta nevnir Panum lækni, sum var í Føroyum í sambandi við, at ring meslingasjúka herjaði í 1846, og eisini nevnir hann, at bæði amtmaður og landslækni høvdu roynt at lætta føroyskum næmingum at sleppa inn á ljósmøðraskúlan, men lítið var komið burturúr⁸. Í 1871 vóru reglurnar broyttar, so at frípláss skuldu vera til

taks fyri 2 næmingum úr hesum 3 londum, eisini um næmingatalið annars var fult.

Málsligir trupulleikar kunnu hava verið ein orsøk til, at danski ljósmøðraskúlin ikki var so fegin um føroyskar og íslendskar næmingar. Hetta heldur ið hvussu er íslendingurin Anna Sigurðardóttir. Hon nevnir sum dömi, at stutt eftir at íslendsk kona var komin á skúlan (1842), kom bræv til amtmenninar um at syrgja fyri, at næmingarnir vóru betur fyrireikaðir og førir fyri at lesa dansk »flydende og forstandigt«⁹.

Eftir uml. 1880 eydnaðist betur at fáa føroyskar næmingar at fara niður at læra; men ikki fyrr enn komið var væl inn í 20. old, høvdu at kalla allar ljósmøður, sum virkaðu her í landinum, verið á ljósmøðraskúla í Keypmannahavn.

Lítið vita vit um, hvussu kvinnur í 19. old trivust á ljósmøðraskúlanum. Í donskum bókmentum er lýst, hvussu umstøðurnar vóru. Nóg arbeidi varð lagt á næmingarnar, nóg náttarvøka, og lítil tíð til at lesa. Ljós-møður í 20. old siga seg minnast hetta sum eina strævna tíð, og at tað í fyristani kundi vera ringt at fylgja við. Ljósmøður føddar í hesari oldini hava gramt seg um, at lærarar ikki gjørdu sær so stóran ómak við gentum í barnaskúlanum; hetta, kunnu vit hugsa okkum, hevur óivað verið vanligari fyrr.

Ljósmøðraskeið í Havn

Í 1810-reglugerðin varð tann undantaksregla, at inntil nóg stórt tal av ljósmøðrum, sum høvdu verið á ljósmøðraskúla, vóru til taks, varð loyvt at seta ljósmøður, sum vóru upplærðar hjá fysikus á staðnum og høvdu fingið våttan frá honum ella øðrum læknakönnum manni um, at tær vóru skikkaðar at virka sum ljósmøður.

Landslæknar í Føroyum skipaðu tí fyri

ljósmøðraskeiðum í Havn, fyrstu ferð í 1817 við tveimur næmingum. Táverandi landslækni L. Amysen hevði fingið útgerð til slík skeið sendandi úr Danmark, t.d. eina dukku (»Phantom«), sum varð brúkt til at læra tær eitt sindur um anatomi, og hartil bøkur og amboð, sum næmingarnir fingu í varðveitslu. – So var einki skeið aftur fyrr enn 1826/27, tá Claus Manicus (landslækni 1820-28) helt seg hava skyldu at taka skeiðini uppaftur, tí tað í hansara embætistíð »indtraf nogle sørgelige og ubehagelige Tilfælde, som med en bedre Indretning af Jordemoder-Væsenet ikke burde have indtruffet.« Tað eydnaðist honum at fáa 12 næmingar í aldrinum 26-50 ár ymsastaðni úr landinum til Havnar. Summar teirra høvdú ádur virkað sum ljósmøður, aðrar vóru døtur ljós-mødra¹⁰.

Í tveir mánaðir var undirvísing hvort kvøld. Tær vórðu lærðar eftir lærubók Saxtorphs professara, sum varð brúkt fram til 1840-árini bæði á ljósmøðraskúlanum í Keypmannahavn, í Noregi og Svøríki. Saxtorph legði dent á, at ljósmøðurnar so vitt gjørligt ikki skuldu taka ta eigandi konuna av ræði, men ugga og stuðla sum frægast. Ikki mátti hon geva konuni nakað fyri pínu (t.d. brennivín), uttan hon kundi taka blóð av konuni bæði fyri at lætta pínu og í øðrum fórum, har tað eftir tátíðar vitan varð hildið at hjálpa. Saxtorph gjørdi ikki so nógv burtur úr reinföri, men nevndi tó, at ljósmøðirin skuldi hava sápu við sær.

Um skeiðið, ið C. Manicus helt í 1826/27, skrivaði hann, at konurnar lærdu at »sætte klyster, årelade og tage vandet«; hartil lærdu tær nakað um vanligar sjúkur hjá seingjar-konum og smábørnum. Skeiðið endaði við próvtøku, prestar og embætismenn vóru hjástaddir. Síðan fingu tær viðmæli at fáa

autorisatión frá amtmanninum, og útflýggj-aðan instruks, ið var tann sami, sum danskar ljósmøður fingu, og har rættindi og skyldur teirra vóru ásett.

Tað tykist ikki sum at landslæknarnir eftir Manicus hava hildið fram við hesum skeiðum. Í 1847 átalaði læknin Panum¹¹ harðliga, at tað bert vóru 4-5 skúlaðar ljósmøður, og tað so mikið verri, at landslæknarnir ikki nú sum ádur hildu ljósmøðraskeið. Í 1848 royndi C. Regenburg (landsl. 1844-52) at taka skeiðini uppaftur, og í uppaftur størri mun Napoleon Nolsøe (landsl. 1858-65), tá ið hann kom til.

Tá ið Nap. Nolsøe tók við, vóru 6 »examinede« og 3-4 ljósmøður, sum vóru upp-lærðar í Havn, tær flestu farnar um tey hálvtundrað, summar ússaligar, og annars »besørges Fødselshjælpen af gamle Koner«. Eingin fekk lön uttan tvær, sum virkaðu í Havn. Um hvussu tær vórðu samsýntar, skrivaði hann, at »Beboerne i Reglen betale det gamle ubetydelige Vederlag, der ikke staar i noget som helst Forhold til de nu stegne Livsforndenheder« (årsfrágr. 1860). Í ársfrágreiðing 1861 stendur, at hann á ferðum sínum hevði roynt at »stemme Befolknigen gunstigere for Jordemodervæsenet« og elva konum til at koma til Havnar á skeið, men undirtøkan var lítil. Ivaleyst hevur vanligasta umberingen verið, at tær ikki høvdú ráð, tí hann skjýtur upp, at tær áttu at fingið frítt vistarhald í Havn í lærutíðini, útreiðslurnar kundu verið tiknar av »landets matrikulerede jordegods«. Eyðvitað hevur hetta ikki eydnast, men Nolsøe gavst ikki so. Hann fekk fólk í ymsum sóknum at savna pening saman til uppihald og skeið hjá ljós-møðranæmingum. Tilsamans lærði Nap. Nolsøe 14 ljósmøður upp »for privat regning uden udgift for det offentlige«. Hann fekk

lagað tað so, at 4 ljósmøðranæmingar skuldu kunna búgva á hospitalinum, »dels for at kunne læse med mere Ro, dels også for at kunne lære Orden og Renlighed« (ársfrágr. 1861).

Nap. Nolsøe letur væl at, hvat er komið burtur úr hesum skeiðum. Eisini landslæknarnir, ið koma eftir Nap. Nolsøe, halda ljósmøðraskeið á hospitalinum, men teir eru ikki so fegnir um hesa loysn, hóast teir duga væl at síggja, at ikki er hugsingur um at fåa nógvar niður til Danmarkar at læra. Ein hin störsti vansin er, at tær ongar praktiskar royndir fáa, um tær ikki í lærutíðini fåa høvi at fara við royndari ljósmóður til eigandi konu, og at tað litla, teir kunnu læra tær á stuttum skeiði, skjótt verður gloymt aftur, serliga tá ið tær, sum tað vanliga er, so fáar barnakonur hava at fara til, tí mangastaðni vorú ljósmøðraækini smábýtt.

Av skjølum landslæknans sæst, at tað var sera torfört at fåa konur í 19. öld at læra til ljósmóður, hvørki at fara niður til Danmarkar ella til Havnar. Í ársfrágreiðingunum nevna landslæknarnir, hvussu mangar ljósmóður eru, summi ár er nevnt, hvar tær hava lært, og hvussu gamlar tær eru. Flestu árin eru rættiliga fáar (6-8), sum hava lært í Keypmannahavn (av øðrum skjølum sæst, at tær mest eru at finna í Havn), og hartil eru tær mangan gamlar. T.d. eru í 1875 25 ljósmóður, men bert 9 hava lært í Keypmannahavn, men 7 teirra so gamlar, at rætta talið heldur átti at verið 18. Tað munti lítið, um ein ella tvær fóru burtur at læra um árið, og vit kunnu harav ætla, at tað hava verið heilt fáar, sum *bæði* hava lært á ljósmøðraskúla og verið í góðum árum.

Landslæknin nevnir mest eina grund fyri vantandi undirtøku: tað er sera strævið, bundið og ábyrgdarfult arbeiði, og teir halda

tað vera lítið at siga til, at so fáar hætta sær undir tað, eftirsom tann lön, tær fáa, á ongan hátt vigar upp í móti tí, tær leggja uppfyri.

Vit kunnu nevna eina grund aftrat: At fara á skúla ella skeið og fáa autorisatión frá amtmanninum hevði eisini tað við sær, at ljósmøðurnar vórðu skrásett og fingu álagdar lógfestar skyldur; tær komu undir eftirlit lækna og amtmansins. Tað bar í sær, at tað nú vorú embætismenn, ið settu treytir og reglur fyri, hvat ein ljósmóðir átti at gera, og teir høvdu rætt til at revsa hana, um hon ikki gjørdi eftir teimum boðum, sum teir við 1810-reglugerðini og øðrum lógbóðum í hondini kundu geva henni og krevja av henni.

Treytir og krøv, sum 1810-reglugerðin setti, vorú m.a. at tær høvdu skyldu at hjálpa øllum, sum sendu boð eftir teimum, fyri ávist gjald eftir fórimuni; at tær skuldu búgva har, ið teimum var bústaður ávistur, og ikki var loyvt teimum at fara burtur meira enn samdøgur utan loyvi frá myndugleikunum. Tær skuldu halda seg til tann instruks, sum tær fingu útflyggjaðan, samstundis sum tær fingu autorisatión frá amtmanninum, og gera hvørki meira ella minni, enn har var ásett, tí annars kundu tær verða ákærdar fyri »kvaksalveri«.

Alt tykist benda á, at kvinnur ikki sjálvbodnar fóru burtur at læra, men eftir áheitan, trúliga frá presti ella øðrum embætismani. Sambært 1810-reglugerðini vorú hóskandi ljósmøðraevni kvinnur í 20-30 ára aldri, giftar ella einkjur, og tær skuldu duga at lesa og skriva, men ofta mundi vera neyðugt at slaka við hesum krøvum. Hvørjum hevur verið lokkað og hótt við, vita vit lítið um. Hugsast kann, at í summu fórum hefur verið heitt á einkjur, sum ongan høvdu at

forsyrgja sær. Hetta nevna landslæknarnir ikki beinleiðis; harafturímóti skrivaði landslæknin (Fr. Hoegh-Guldberg, landsl. 1865-1872) í 1870 til amtmannin m.a.:

»... det hænder ogsaa af og til, at Ingen findes, som frivilligt vil.indlade sig på at blive Jordemoder, i hvilket Fald Befolkningen ... vælger en dertil og den saaledes vålgte tør ikke vægre sig mod at lade sig oplære, selv om hun ikke har mindste Lyst der til.«

Sum áður nevnt var vorðið siður at savna pening í sóknini til at gjalda læru hjá ljós-móður. Um tað skrivar Emil Madsen landslækni til amtið í november 1875 í sambandi við, at uppskot til nýggja ljós-møðralóð var til viðgerðar og fekk misjavna undirtøku:

»En såvel blandt publikum som blandt jordemødrene ikke ganske sjælden anskuelse, der næppe engang savner talsmænd i selve lagtinget, at den jordemoder, som er oplært for et distrikts regning, dermed er solgt til distrikset og trælbunden til at tjene for livstid, bidrager sit til at holde sammen på tingne.«

Sama ár skrivaði Emil Madsen til lögtingið í sambandi við, at tað gekst verri og verri at fáa ljós-móður í læru:

»... At bestillingen med den indtægt den nu medfører ikke kan friste mange viser sig naturligvis tydeligere og tydeligere, jo mere den tid må betragtes som et overvundet stadium, da en kone deraf, at opinionen i hendes bygd stempledte hende som qualificeret til at være jordemoder, lod sig bevæge til at overtage en bestilling, hvortil hun muligvis var uendelig langt fra at føle noget kald eller nogen lyst...«¹²

Men kantska stavar hetta trýst, sum bygdar-fólkid leggur á ávis konufólk, líka nógv frá embætismonnunum sjálvum. Í skjølum landslæknans og amtmansins eru at finna brøv, sum benda á, at so hevur verið. — Tá ið ein 26 ára gomul kona á útoyggj í 1879 bar

seg undan at koma til Havnar á skeið, tí hon var so ússalig, fekk Norðoya lækni boð um at manna bát fyri amtsins rokning at fara eftir henni ella aðrarí konu at koma til Havnar. — Í brævi frá einum presti til landslæknan er endurgivin undanförslan hjá eini konu at koma til Havnar á skeið: hon er við barn og heldur tí ikki, at landslæknin kann »brúka hana«. Tað vil siga, hon sigur ikki beinleiðis nei, men sum so ofta, tá ið fólk av lægri stætt skulu verja seg móti einum av hægri stætt, aftra tey seg sum longest við beinleiðis konfrontatiún. Teirra verja er at víkja undan heldur enn beinleiðis at seta seg upp ímóti valdi.

Seinni í tíðini voru tað kommunustýrini, sum lýstu eftir kvinnum at senda niður á ljós-møðraskúla ella til Havnar á skeið. At ikki allar fóru av eignum huga, skilst av samrøðum við ljós-møður í okkara old, sum spurdar hví tær fóru at læra svara »eg varð biðin at fara« og kunnu siga frá tvørleikum t.d. við at fåa onkran at ansa eftir børnum, meðan tær voru burturi.

Í 1895 komu nýggjar reglur fyri upptøku á ljós-møðraskúlan í Keypmannahavn. Størsta broting var, at kravið um, at næmingarnir skuldu hava átt barn, varð slept, og harvið tann meginregla, at egnar royndir av barnburði høvdú týdning í yrkinum.

Málið var at draga kvinnur frá borgarastættini til ljós-møðraskúlan, tí tær høvdú vanliga betri skúlakunnleikar enn almúgu-kvinnur og voru sostatt betur førar fyri at ogna sær ástøðiliga vitan. Nógv varð talað og skrivað um »højnelse af Jordemoderstanden«. Kvinnur av borgarastætt voru eisini ávirkaðar av tíðarinnar kvinnustríði fyri rætti til útbúgving og politiskum rættindum. Útbúgvingarmöguleikarnir voru ikki nógvir, og nógvar borgarakvinnur sigast hava tikið

av og leitað til ljósmøðraskúlan eftir hetta¹³.

Í Føroyum fingu konufólk eisini nakrar fleiri möguleikar fyri skúlagongd og arbeiði, um enn teir vóru fáir og litið lönandi. Tær kundu fara á háskúla og á læraraskúla, tær kundu arbeiða í fiski og vinna sær peningainntøku. Vanligari gjørdist eisini at fara burtur í onnur lond, mest til Danmarkar, at læra ella arbeiða. Fyrimyndirnar fyri kvinnulívi og möguleikar teirra í samfelagnum gjørdust eitt sindur fjølbroyttari, heimurin eitt sindur størri.

Í 1906 og tey komandi árini gremur landslæknin seg um, at tað verður alt torførari at fáa leys størv sett, og uppaftur verri at fáa »gode og vel kvalificerede kvinder« at fara at læra. Hann roynir at fáa lögtingið at taka lönarkorini hjá ljósmøðrum til viðgerðar, tí tað mundi vera stórsta forðingin fyri, at áhugin var so lítil. Tað gingu tó mong ár, áðrenn lønin varð hækkað, so tað munti.

Ljósmøðraarbeiðið

Fyri at kunna gera okkum eina mynd av, hvat tað var at vera ljósmøðir, skal nakað verða nevnt um, hvat ljósmøður lærdu, hvat tær gjørdu, og um hvørja nyttu tær kundu gera.

Fyrst er at siga, at hjá öllum var ljósmøðrayrkið bert eitt framihjástarv, og í flestu fórum bert ein lítil partur av tí arbeiði, sum konur høvdu at gera. Tær høvdu um miðju 19. øld 4-20 konur í miðal um árið, sum tær skuldu ganga til 8-10 dagar, eftir at konan hevði átt, um tað var í somu bygd, har tær sjálvar búðu. Um ikki, kundu aðrar taka við barna- og seingjarkonurøktini. Men har umframt vóru tær sera bundnar og kundu ikki uttan loyvi fara burtur úr bygdini. Skyldan at fara til barnakonu, tá ið tær vórðu boðsendar, gekk fram um alt annað.

Fleiri dømi eru um, at strangliga varð farið fram móti brot á hesa reglu.

Mangar eru frásagnirnar um konur deyðar í barsilssong og um smábarnadeyða; men tað er at minnast til, at í allarflestu fórum gekk alt væl í hond. Høvuðsreglan var, at ljósmøðirin skuldi taka sær av *vanligum* barnburðum, men senda boð eftir lækna, um okkurt óvanligt barst á. So leingi læknarnir vóru fáir og ferðalíkindini ring, hevði hetta sum vera man lítlan týdning í royndum.

Um miðju 19. øld vóru tað framvegis tær praktisku royndirnar, sum hvør einstök ogn-aði sær, sum høvdu mest at siga, tí læknafröðin var ikki so nögv framkomin, at tað við vissu kundi sigast, um trupulleikar kundu væntast hjá konuni at eiga, og ei heldur var nögv at gera til tess at fyribrygja ella viðgera, fyrr enn langt var liðið út á 19. øld.

Ein stórus vandi í sambandi við barnferð var songarsótt (barselsfeber). Men ikki fyrr enn seint í 19. øld høvdu læknar vitan um og ráð fyri at fyribrygja. Tilburðir vórðu skrásettir seinast í 19. øld, og ljósmøðurnar fingu leiðbeining í fyribrygjandi tiltökum, t.d. at sóttreinsa við karbolvatni. Songarsótt tykist tó ikki at hava gjørt so nögv um seg her sum aðrastaðni er sagt frá, serliga á sjúkrahúsum og føðistovnum, har vandin fyri at flyta smittuna var storrri enn í Føroyum, har allar konur áttu heima, og ljósmøðirin ikki fór so víða.

Annars varð nú stórus dentur lagdur á at læra í fyrsta lagi ljósmøðurnar og síðan fólk yvirhøvur týdning av reinföri. Men tað var lættari sagt enn gjørt, í Føroyum eins og í øðrum londum. Landslæknin skrivar, at ljósmøðurnar spara karbol, tí tað kostar pengar, og fær amtið at játta ókeypis karbol til allar ljósmøður. Verri var tó at fáa tær at

skilja týdningin av, hvørja nyttu tað gjørdi. Tað er ein spurningur, sum landslæknin ofta nevnir í sínum ársfrágreiðingum til Sundhedskollegiet. »Jordemødrenes begreb om antiseptikkens betydning er for de flestes vedkommende yderst tarvelig, ligesom deres kundskaber og øvrige kvalificationer for enkeltes vedkommende ere minimale« (1883) og »Forståelse for antiseptiske midler mangler hos selv iøvrigt dygtige Jordemødre« (1893). – Summar ljósmøður, sum komu til í 1920-unum siga, at eldri ljósmøður hildu tað vera óneyðugt hóvasták, at tær gjørdu so nögv burtur úr at sóttreinsa seg.

Við lögini frá 1878 fingu ljósmøður eina skyldu aftrat: tær skuldu føra dagbók og skriva upp ymist um hvønn barnburð, tær høvd. Endamálið var bæði at fåa betri hagtöl fyri fødd og deyðfødd o.a.til., og betri eftirlit við ljósmøðrunum og hvat tær gjørdu. Tað hevði við sær, at skriviundirvísing varð givin á skeiðunum í Havn. Ikki vorú læknarnir so væl nøgdir við dagbókaskrivingina. »Jordemødrene lader på forskellige punkter meget tilbage at ønske. Statistik er fra den kant under al kritik ...« (1891). »Manges protokolføring er, som det allerede fremgår af en sammenligning mellem præsternes og jordemødrenes statistiske indberetninger om fødte børn, mildest talt mere end skødesløs.« (1893).

Ein partur av arbeiðinum var ferðing, og at bíða. Var tað í bygdini, har ljósmóðirin búði, hevði tað ikki so nögv at siga, um konan ikki átti skjótt eftir, at hon hevði sent boð eftir ljósmøður; men var tað í eini aðrarí bygd, mundi tað mangan kennast drúgt at bíða og hugsa um alt, ið lá á láni heima. Mangar eru frásagnirnar um vandamiklar ljósmøðurferðir á sjógv og landi – allar

ljósmøður, eg havi tosað við, nevna dømi um ringar og ótespiligar ferðir.

Annað arbeiði

Landslæknin C. Manicus nevnir í 1827, at ein fyrimunur við at halda skeið fyri ljósmøðrum er, at tær á avsíðis støðum kunnu ganga læknanum til handar. Sum heild má tó sigast, at lítið sæst í skjølum til, at nakað skipað samstarv hevur verið millum læknar og ljósmøður um sjúkrarøkt yvirhøvur.

Í »Instruks for ... Jordemødre på Færerne« frá 1881 stendur, at ljósmøður »aldeles ikke má give sig af med sygebehandling« uttan tað, sum tær hava lært á ljósmøðraskúla ella á skeiði hjá landslæknanum; har lærdu tær m.a. eisini at æðraláta (eisini nevnt at koppseta). Í 1883 sökti ein ljósmóðir á útøyggj sóknarstýrið um tól til koppseting, og eftir áheitan gav landslæknin sóknarstýrinum viðmæli: »... idet jeg gjør opmærksom på den store betydning, det på et så afsidesliggende sted ... kan have, at der i givet tilfælde kan udføres en ordentlig kopsætning«. – Heimildarfólk eg havi tosað við, nevna eisini ofta, at ljósmøður høvdur koppseting-artó�.

Í »Instruks for Jordemødre ..« frá 1921 er m.a. nevnt arbeiði, sum ljósmøður *ikki* máttu gera, t.d. klæða lík, fáast við sjúkriatúr, arbeiða við jørð o.m.a. Høvuðsorsøkin til, at hetta kom at standa í instruksinum var, at tær máttu verja seg sum frægast fyri at draga smittu til seingjarkonurnar. Hetta hevur illa hóskað saman við gerandisdagin hjá fólkí flest á smábygd tá, og mundi tað tí ikki altið verið farið so gjølla eftir lógarboðunum. Her eru nøkur dømi úr 20. old, men hugsandi er, at sama var fyri 1900:

»Tað var ikki bara at vera jarðarmóðir, tað var so

nógv annað at taka hond í, bæði fólk og fæ. Var nakar dottin og hevdi fingið löst, so komu tey til míni ...« (Ljósmóðir á útöyggj í starvi til uml. 1940).

»Tað var ikki eitt menniskja, sum doyði í bygdini, at hon ikki bæði skuldi seyma líkverju og sovorðið.« (Dóttir ljósmóður í starvi til uml. 1920).

»Ommen gekk sum ein doktari um alla oynna. Hon gjørdi lík í stand, koppsetti, og dugdi sera væl at ugga nervaveik...« (Um ljósmóðir í starvi uml. 1900-1920).

Undir fyrra heimsbardaga var dýrtíð í Føroyum, og í 1918 fingu allar ljósmóður (og læknar) boð frá landslæknanum um at ansa eftir, um nakar leið neyd orsakað av dýrtíðini, og um so var boða kommunustýrinum frá, »der vil kunne afhjælpe Nøden ved Hjælp af Dyrtdsloven.« Hvussu var við tí og ikki at fáa hjálp frá kommununi, so benda nógvar frásagnir um, at ljósmóður, sum høvdum umstóður at hjálpa, sjálvar hava veitt hjálp eftir tørvi og førimuni, t.d. at tær lótum tey fáa klæðir og kanska mat, og at tær tóku eldri børn heim við sær at vera styttri ella longri tíð.

Ljósmóður, eg havi tosað við, minnast mangar aftur á ringar tíðir, t.d. í 1930-árunum.

»Eg visti nøkulunda, hvussu tað var stillað økonomiskt, so eg plagdi altið at syrgja fyri at hava toy við mær, so eg kundi skifta á teimum, ið hvussu er fyrstu ferð eftir at tær høvdum átt. Tað betalti eg sjálv, eg var gift og hevdi tað so gott sjálv, at tað kundi eg tilláta mær« (Ljós. f. um 1895)

Soleiðis segði ein í samrøðu, og fleiri hava sagt nakað tað sama. Henda ljósmóðir læt tó, eins og allar aðrar, væl at bliðskapi:

»Tey voru altið forferdiliga blíð, vistu bara ikki, hvat gott tey skuldu gera, um tey høvdu ráð ella ikki ráð. Tað var ein sovorðin kærleiki. Eg havi ongantíð merkt tað meira enn nú. Nógvar konur, sum nú eru

eldri, minnast aftur til míni og koma at heilsa upp á meg – eg minnist ikki tær allar, men tær minnast meg.«

Ljósmóður og fólkatal

Í bókini »Faroe – the emergence of a nation« skrivar John F. West:

»... But the chief element in population growth in Faroe ... was the improvement in medical care (especially midwifery techniques) which probably began to be felt in the Faroe from about 1780...«¹⁵

Ymsar metingar eru um orsakir til fólkavøkstur og minkandi deyðatal tey seinastu 200 árin. Ójavnt er, hvussu nógvan dent granskalar hava viljað lagt á, hvønn týdning t.d. læknafrøði og reinføri hava havt í hesum sambandi í 19. øld.

Tað liggur uttan fyri evnið í hesi grein at taka støðu til metingar av orsökum til fólkavøkstur í Føroyum. Um ljósmóðurnar skuldu havt nakra ávirkan yvirhøvur, skuldi tað kunnað sæst aftur í tølum fyri, hvussu nógvar konur doyðu í barsilssong, og hvussu nóg børn voru deyðfødd ella deyð sum nýføðingar.

Í 1840-árunum undraðist Panum lækni á, at talið á deyðføddum var so lågt í Føroyum samanborið við onnur lond. Eitt legði hann tó dent á, at tað var ikki ljósmóðrunum fyri at takka¹⁶.

Landslæknin savnaði m.a. tøl fyri, hvussu nóg voru fødd og deyð, og metti í ársfrágreiðingum til Sundhedskollegiet um orsakir til broytingar í hesum tølum.

Hagtølini vísa, at í seinna helmingi av 19. øld var %-talið á deyðføddum rættliga óbroytt 3-4% av livandiføddum. Okkurt árið niðanfyri, og stundum fór tað væl upp um tað, men tá ganga samtíðis ringar umfars-sjúkur (meslingar, skarlaksfepur). Frá 1880

og nøkur ár fram vórðu 2-4 konur um árið skrásettar sum deyðar í barsilssong.

Í bókini »Mellom kloke koner og kvitkledde menn« nevnir Kristina Kjærheim nakað um fólkatalsvökstur og deyðatal í Noreg, og niðurstöða hennara er: »Derimot kan vi ikkje gi jordmødrrene nokon særleg stor del av æra for at dødsprosenten for spedbarn gjekk ned. Der vi særleg ville ha venta á sjá resultatet av arbeidet deira – nemleg i talet på dødfødde – finn vi lita bæring fram gjennom hundreåret« (t.e. 19. øld)¹⁷.

Tað nyttar lítið at spryja, hvussu vorðið hevði verið, um skúlaðar ljósmøður høvdu verið so mangar, sum landslæknin mælti til. Enn minni vita vit, hvat skúlaðar ljósmøður kundu havt gjort til at minka um varandi mein hjá konum og børnum, sum stavaðu frá skeivari ella ófullfiggjaðari burðarhjálp.

Tann høgi miðalaldurin, og tað at ljós-
møður so ofta sigast at vera sjúkligar og út-
slitnar, hevur sjávandi sett mark fyrir, hvør
dugur var í hjálp teirra. Eitt er, at tær mang-
an hava verið ferðamóðar og vekraðar, eitt
annað, at um t.d. eyguni vóru farin at bila,
kunnu vit hugsa okkum, at tað var storri
meinbogi tá enn nú, eitt nú á vetrardegi ella
-nátt og við so ringum ljósi, sum tey tá
høvdu innandura. Eingin ivi er tí um, at í
mongum fórum hava aðrar royndar konur,
sum skuldu ganga ljósmøðurini til handar,
havt minst líka stóra ábyrgd av, at rætt varð
atborið. – Her kann liggja ein grund til, at
fólk vóru trek at lata ljósmøðurini samsýning
í peningi. Ikki var siður at gjalda nær-
konum og monnum, ið fylgdu ella settu ljós-
møður um sund, pening fyrir tað, um tey
kunnu hava samsýnt teimum á annan hátt.
Í öllum fórum kunnu vit tó siga, at einki
sæst til, at ljósmøðraviðurskiftini í Føroyum

broyttu nakað talið á deyðføddum og konum
deyðum í barsilssong meginpartin av 19. øld.

Leikar og lærdar

Í Noreg verður sagt, at lærdar ljósmøður so
tíðliga sum í 1790 høvdu fингið einkarrætt í
býum at virka, og at tær hava saksøkt ólærdar
og fингið viðhald¹⁸. Eisini í Danmark var
var leingi so, at fólk høvdu betri alít á sjálv-
lærdum ljósmøðrum enn skúlaðum¹⁹. 1810-
reglugerðin hevði reglur um sekt fyrir at boð-
senda ólærda, tá ið lærd ljósmøðir var. Tað
bendir í sjálvum sær á, at tað var vanligt og
mett sum ein trupulleiki, sum bæði myndug-
leikar og ljósmøður vildu steðga við lög.

Í Føroyum vita vit, at landslæknarnir
einki alít høvdu á teim ólærdu. Brot úr skrivi
landslæknans til Sundhedskollegiet 14.5
1877 kann vísa, hvat verður hildið at vera
veikleikar hjá ólærdum ljósmøðrum.

»... At en Jordemoder med en så utilstrækkelig
Uddannelse ofte vil være udsat for at begå Misgreb
(f.ex. af Mangel på Øvelse opgive at foretage en
nødvendig Vending og derved ofre i det mindste
Barnets Liv, at hun vil være udsat mere end ønske-
ligt for at tabe Modet, hvor det i faretruende Tilfæl-
de gjælder om resolut Indgraben ..., at hun på den
anden side ofte i ganske naturlige Tilfælde vil føle
sig kaldet til at yde en unødvendig og følgelig skade-
lig Assistance ... og det vil være vanskeligt theore-
tisk at gjøre hende en fornuftig Antiseptiks Nødven-
dighed indlysende og dens Methode forståelig ... at
hun i det hele taget ... ofte må komme i Forlegen-
hed og bl.a. således ofte meget vanskeligt ... at af-
gjøre ... på hvilket Standpunkt der i et givet Tilfæl-
de skal sendes Bud 6-8 Mil efter lægen – alt dette
og lign. er noget, som Lægerne heroppe have hyppig
Leilighed til at overbevise sig om...«

So seint sum 1875 skrivar landslæknin, at
tað er ilt at meta, í hvussu mongum fórum
ólærdar veita burðarhjálp, tí eingin skráset-
ting er, so leingi ljósmøðurnar ikki hava
skyldu at føra dagbók. Spurningurin er so,

um nakað stríð kann hava verið millum lærðar og ólærðar ljósmøður, men tað havi eg ikki funnið so nógv dömi um.

Heilt sört er tó ikki. Í Hovs sögu er endurgivið bræv frá 1822 frá Tórði Thorsteinssoni lærara í Vági til amtmannin, har hann gremur seg um, at kona hansara, sum var á ljós-møðraskeiði í Havn (í 1817), verður ikki boðsend til barnakonur í øðrum bygdum, men at tey heldur venda sær til ólærðar ljósmøður. Ljós-møðrарьkið hevur, skrivar hann, verið teimum meira ein útreiðsla enn ein inntøka, og tó var meinингin við at senda hana á skeið á sinni, at hon skuldi kunna vinna sær og barninum nakað til lívsins upphald, um hann skuldi fallið frá.

1882 fær ein ólærð fleiri ávaringar fyrir at virka, har ið alment sett ljósmøður er, sum hevur lært í Keypmannahavn. Fútin fær boð um at ákæra bæði hana og mannin hjá barnakonuni – »for at have undladt at skaffe sig kyndig hjælp ved sin hustrus ned-komst«. Tann rætta ljósmøðurin verður bið-in um at boða frá skriviliga, hvørja ferð hon ikki verður boðsend og siga, hvør ið hevur virkað sum ljósmøðir. Kunngjort verður í kirkjuni, at tað er bannað at heita á tað ólærdu.

Í ársfrágreiðing 1891 skrivar landslæknin, at »En mislighed er, at hvor den nye distrikts-jordemoder ansættes, de gamle fremdeles praktisere – på V. har af alle fødsler i 1891, såvidt jeg mindes, distriktsjordemoderen kun administreret en eneste. Den gamle kender intet til antiseptik, og den nye glemmer den smule kundskab hun har.«

At ljósmøðurin varð boðsend at koma úr aðrari bygd, sigur í sjálvum sær, at hennara kunnleikar og royndir vórðu viðurkend. Men sum dömini omanfyri vísa, lögdu fólk ikki sama dent sum læknar og aðrir mynd-

ugleikar á, hvaðan hon hevði sín lærðóm. Trúskapur móti tí »gomlu« ljósmøðurini kundi vera sterkari enn lýdni til at fylgja lógarinnar boðum at nýta ta lærdu ljósmøðurina. Á útoyggjunum tykjast fólk hava verið trekast at senda boð eftir tí »røttu« ljósmøðurini, eisini um ferðalíkindini voru góð.

Tann dugnaliga ljósmøðirin í hinari øldini hevði kanska eins og sagt er um ljósmøður í okkara øld verið ein tryggleikaskapandi persónur við kunnleika og myndugleika at skipa fyrir, hvat ið gerast skuldi, tá ið kona átti og lá á song. Umframt hennara persónleika og medferð hava jarðarmóðurtaskan og tey amboð, hon hevði í taskuni, verið tey ytru symbol, ið kunnu hava givið henni henda myndugleika, og seinni tann hvíti arbeiðsbúnin. Fólk hava sagt frá, at tey hava goymt taskuna hjá ljósmøðrum, leingi eftir at tær eru deyðar. Í Skúvoyar sögu er mynd av ljós-møður, sum stendur undir børu; taskan er við á myndini²⁰. – Børn fingu fyrr at vita, at ljósmøðirin hevði nýföðingin við sær í taskuni, tað vísir eisini, at tað okkurt gátuført var við hesi tasku.

Arbeiðsbýti: lækni – ljósmøðir – nærkona
Ljósmøðurnar høvdu greiðar reglur fyrir, hvat ið tær kundu gera, og hvat ið tær ikki kundu gera. Tiðliga varð brúkt sum grundgeving fyrir at fáa skúlaðar ljósmøður, at tær dugdu betur enn tær ólærdu at meta um, nær neyðugt var at boðsenda lækna.

Tað var sostatt gjørt eitt arbeiðsbýti millum læknar og ljósmøður. Summir granskunar hava lagt hetta út, sum at læknarnir vildu leggja tann læknafrøðiliga partin av burðar-hjálpini undir seg og ikki vildu lata ljósmøðurnar fáa part í hesi vitan, sum var hægri í metum²¹. – Sum kunnugt sluppu konufólk í Norðurlondum ikki at lesa á lærðum háskúl-

um fyrr enn í 1880-árunum. – Vanlig hugsan var síðst í 19. öld, tá ið konufólk fóru at streingja á fyri at sleppa fram at hægri lestri, at kvinnur høvdu ikki teir eginleikar, sum skuldu til fyri at kunna rökja t.d. læknaarbæiði, og at lærðómur var skaðiligur fyri tær. – »Hjerne og ovarier ka ikke udvikle seg samtidig«, stóð at lesa í norskum læknatiðarriti í 1892, og ávarað varð ímóti »skolelivets skadelige indflytelse paa den kvindelige organisme²². Læknarnir høvdu bæði fingið henda hugburð lagdan niður í seg saman við lestrinum, og hartil høvdu teir lógina at ganga eftir, sum ásetti, hvussu arbeiðsbýtið skuldi vera.

Nærkonur

Í hesum sambandi kunnu vit eisini nevna ein annan bólk, sum hevði sín lut í hesum arbeiðsbýti. Tað voru tær konur, sum vórðu bidnar at koma til konuna, til ljósmóðirin kom fram. Í eldri tíð hava tær onkundið verið nevndar nærkonur, og hetta heitið verður her brúkt, hóast eingin, sum eg havi tosað við, veit um, at tær høvdu nakað heiti fyri tað um tær høvdu hetta sum álitistarv.

Ljósmóðurnar høvdu í flestu fórum fleiri bygdir at rökja. Tær høvdu til seint í tíðini einki samband við barnakonunar, fyrr enn tær vórðu boðsendar, tá ið hon var komin at eiga. Tað kundi ganga long tíð til ferðing eftir sjógv ella landi. Samrøður við núlivandi ljósmóður og nærkonur vísa hetta mynstur: Barnakonan bað í góðari tíð onkra skila-konu koma at hjálpa sær, tá ið tíðin kom, at hon skuldi eiga. Var ljósmóðirin í nánd, metti nærkonan um, nær tíð var at senda boð eftir henni. Ljósmóðirin segði henni, hvat ið hon skuldi gera og ikki gera. Tað hendi meira enn so, at konan átti, áðrenn ljósmóðirin kom, og nærkonan tók tá ímóti

barninum. Ofta var tað so, at henda nærkona tók sær av at rökja seingjarkonu og barn, tá ið ljósmóðirin búði í aðrari bygd og tí mátti avstað aftur. Hetta samstarv sigst hava verið gott, næronurnar voru royndar og samvitkskufullar, og dugdu at leggja alt til rættis, so ljósmóðirin kundi fara beint til verka, tá ið hon kom, og gingu henni til handar.

Ein nærkona fødd 1894 greiddi frá, at hon hevði tikið ímóti fleiri börnum, heilt fram til 1960árini. »Umdømi« hennara var avmarkað til býlingin, har hon búði – í øðrum býlingum voru aðrar, sum høvdu somu uppágávu sum hon. Spurd um hon fekk nakað afturfyri, segði hon, at hon plagdi at verða boðin í barsil (sama hava aðrar sagt, eisini ljósmóður). Men annars hugsaði eingin um at taka pengar fyri slíka hjálp. Til samanberingar nevndi hon, at eingin heldur hugsaði um at taka løn fyri at kokkast eina heila viku!

Lønarviðurskifti

Í 1810-reglugerðini stóð, at ljósmóður »paa Landet« í Danmark skuldu hava hava 20 Rdl. um árið, og hartil torv ella annað brenni, eitt kúfóður, hús ella ískoyti til húsalæigu. Hetta skuldi gjaldast av »Amtets Hartkorn«. Tær kundu krevja í samsýning, 1-4 mark eftir fórimuni viðskiftafólksins.

Lögargreinin um løn kom ikki at virka í Føroyum, tá ið reglugerðin varð sett í gildi her í 1813. Harafturímóti sær tað út, sum fólk hava latið ljósmóðrum samsýning, sum tó munti lítið, tí »de fattige fattes evnen, de rige viljen« til at gjalda, sum Nap. Nolsøe landslækni tók til í 1860-árunum.

Tá ið lögtingið varð endurreist, varð roynt at fáa nýggja ljósmóðralög samtykta har.

Um lögtingsviðgerð í 1861 skrivaði Nap. Nolsøe til Sundhedskollegiet:

»... I sidste Lagthingssession blev Sagen atter tagen under Behandling og gik forsaavidt et Skridt videre end tidligere, at der bestemtes at ansætte en Distriktsjordemoder med en aarlig løn af 20 Rdlr., dog uden at Thinget vilde indlade sig paa Førslaget om en Taxt for Forretningerne, hvilket saa meget mere maa beklages, som Jordemødrene i Regelen honores meget daarligt og ere endogsaa betagne Retten til at gjøre deres Fordringer gjeldende ad Retttervi. ...«

Í 1870-árunum var uppskot til ljósmøðralóg aftur á tingi, men ringt var at koma til sættis um, hvør ið skuldi gjalda læru og løn. Lögtingsmenn aftraðu seg við at leggja fíggjarbyrðar á kommunurnar og at áseta gjald, ið ljósmøður skuldu kunna krevja fyri tænastur sínar. Men í 1878 eydnaðist at samtykkja lógaruppskot, sum eisini danskir löggevandi myndugleikar eftir tilmæli frá amtmanni og landslækna kundu góðtaka og staðfesta sum lóg.

Eftir hesi lóg – Lov om Jordemodervæsenet paa Færøerne af 29. marts 1878 – varð landið býtt sundur í 25 ljósmøðradømi. Ein hin störsti vinningurin var reglan um, at ljósmøður skuldu hava fasta ársløn, 20-60 kr. (í Havn 80), möguliga (men ikki treytaleysa) aldursviðbót og eftirløn. Hetta skuldu kommunurnar gjalda, útreiðslur til læru skuldi amtið vanliga gjalda.

Frá viðskiftafólki kundi ljósmøðir krevja »en billig Godtgørelse«, 2-8 kr. varð nevnt sum leiðbeinandi gjald og 0,50 til 1,00 um dagin fyri at ganga til seingjarkonu. Hetta tal varð sett lágt fyri ikki at forða fátækum at nýta køna ljósmøður og svaraði til tað, sum tær vanliga høvdu fingið frammanundan. Til samanberingar var konufólkaløn fyri fiskaarbeiði 1,50kr. um dagin (skriv landslæknans til lögtingið 1875).

Eftir hetta var eitt skifti lættari at fáa kvinnur at fara á ljósmøðraskúla, enn tað áður hevði verið. Men sum frá leið, dragnaði meira millum tað vanliga prís- og lönarlagið í samfelagnum og ljósmøðralønirnar. Í 1906 skrivar landslæknin í ársfrágreiðing sín:

»... Iørvigt kunde der nu være god Anledning til på det indstændigste at henlede opmærksomheden på de mere end usle lønningsforhold, som bydes de færøske jordemødre, idet disse nemlig kun få en løn på 20 a 60 (i Thorshavn 80 kr) årlig og det endda uden ret til pension, som når den ydes, desværre kun er ringe. Det viser sig nu også i de sidste år, at det bliver vanskeligere og vanskeligere i det hele taget at få vakante pladser besatte og ikke mindre at få gode og vel kvalificerede kvinder dertil. Det vil derfor være både retfærdigt og nødvendigt snarest muligt at få jordemødrenes lønningsforhold i høj grad forbedrede; thi deres arbejde her er både mere anstrengende og opslidende end andetsteds.«

Í august 1907 skrivar landslæknin »vegna eina ljósmóður« til amtmannin og biður gera tinginum vart við lönarviðurskifti ljósmøðra. Eitt hampiliga stórt umdømi (1200 folk) kann geva eina ársinntøku upp á 332 kr., og tað er ikki nóg mikið til at føða ein persón, tíansheldur eina familju. Hann vísir til, at danskar ljósmøður fáa væl meira, høast tær hava nógv betri arbejdsstøður, og eisini at øll onnur – »fra den lavestlønnede Fagarbejder til de højere Dele af Centraladministrationen« hava fingið munandi lönarhækkingar.

Í 1909-11 vóru 21 ljósmøður; av teimum høvdzu 12 minni enn 100 kr. í nettoinntøku um árið í miðal, bert 3 meira enn 300 kr.²³ Í 1919 var byrjanarløn lærara 700 kr. Tingmannaløn varð í 1907 sett til 200 kr.

Í 1912 varð uppskot til nýggja ljósmøðralóg lagt fyri tingið, men ikki avgreitt. Øll árin í frá 1915 til 1920 var ljósmøðralógin til viðgerðar í lögtinginum og hjá donskum

myndugleikum. Ikki fyrr enn í 1920 fekst semja um tær lögargreinir, sum ringast var at koma til sættis um, nevniliga um stødd á fastari ljósmøðraløn og at seta fastar takstir fyrir samsýningar og ferðapening, sum hvør ljósmóðir skuldi hava rætt at krevja. – Minstalønin varð sett til 400 kr. Eisini komu aðrar ábøtur, t.d. ásetingar um, at ljósmøður kundu fáa ískoyti til húsaleigu og telefon, reglur um aldursviðbøtur, eftirløn o.a. – Eitt annað var so, at tað ikki í øllum fórum var lætt at fáa kommunurnar at gjalda tað, tær høvdu skyldu til eftir lógini.

Hvør førdi lönarstríðið?

Fáar skriviligar keldur eru, sum vísa, at ljós-møður í 19. old sjálvar skrivaðu til myndugleikar, tó so eru av og á at síggja áheitanir frá ljósmøðrum um at fáa fasta løn ella eftirløn. Vanligari mundi tó vera, at um tær vorú ónøgdar við okkurt, bóru tær tað upp á mál við lækna ella aðrar embætismenn, tá ið høvi var at hitta teir. Men annars kemur mis-nøgdin meira fram við passivari móttøðu: konur bera seg undan at fara at læra, tær siga seg vera ov veikar og ússaligar og biðja um at verða loystar úr starvi.

Nógvargrundir kunnu hugsast at hava forðað felags tiltökum hjá ljósmøðrum. Í tí dagliga arbeiðnum høvdu tær lítið samband hvør við aðra, og eisini høvdu tær ymiss áhugamál. Tann, sum bert hevði nakrar fáar barnburðar um árið, t.d. á útoyggj við ongari ferðing, var ikki í somu støðu sum tann, sum kanska hevði 20, ið gav einar hálvttann-aðhundrað arbeiðsdagar um árið, og sum skuldi fara millum bygdir í øllum líkindum eftir sjógv ella landi. Hartil kom, at tær ongari fyrimyndir høvdu fyrir samskipaðum lönarstríði, so leingi lönarbeirið bert var lítil

partur av búskaparligum grundarlag í flest-øllum húshaldum í Føroyum.

Ljósmøðurnar høvdu samstarv við læknarnar. Teir høvdu eftirlit við virki teirra, átal-aðu ólíkindi og skipaðu fyrir at seta tær í kar-antenu, tá ið smittuvandi var. Men hinvegin høvdu læknar allar grundir til at fara væl við røskum og skilagóðum ljósmøðum. Yvir-høvur eru tað eisini læknar, og serliga lands-læknin, sum vegna ljósmøðurnar royna at streingja á myndugleikarnar fyrir at fáa teimum betri arbeiðs- og lönarkor. Hetta patri-arkalska samband millum læknar og ljós-møður gongur aftur alt tíðarskeiðið, sum her er kannað.

Færøernes Jordemoderforening

Enn í 1907 var tað so, at tað var landslæknin, sum førdi orðið fyrir ljósmøðurnar í skrivum til amt og lögting; men so við og við broyttist hetta til, at ljósmøðurnar eisini sjálvar skrivaðu brøv til myndugleikar og lögdu síní sjónarmið fram fyrir teir.

Í 1917 varð Færøernes Jordemoderforening stovnað og gjørdist eftir áheitan limur sum »kredsforening« av danska ljósmøðra-felagnum. Felagið virkaði fyrir bøttum lönar-og arbeiðskorum og fyrir at verja rættindi limanna. Eftir donskum siði var eisini lækni í nevndini, hann sat sum næstformaður. Fyrsti formaður felagsins var Hansina Han-sen (Hansina í Fjósi), ljósmóðir í Havn. Limirnir fingu Tidsskrift for Jordemødre sendandi²⁴.

Vit kunnu kanska spyrja, hvussu tað bar til, at tað eydnaðist ljósmøðrunum – uml. 20 í tali – at stovna yrkisfélag í 1917. Hildu mangar undan teimum seg leingi hava liðið órætt, so høvdu tær ikki gjørt nógv um seg ádur. Neyðugt er her at minna á, hvussu bú-

skapar- og vinnulívsviðurskifti vóru í Føroyum um hetta mundið.

Í árunum fyrir og eftir aldarskiftið vórðu fleiri handils- og vinnufyritøkur stovnaðar, og meira av reiðum peningi kom í umfar. Eftirspurningurin eftir arbeiðsmegi vaks, og alt fleiri fingu lönina útrocnaða í krónum og oyrum.

Arbeiðsfólkið hevði í fyrstani onga ávirkan á lén og arbeiðskor. Men so við og við lærdu yrkisbólkar at skipa seg í yrkisfelög og standa saman. Í 1911 varð Føroya Fiskimannafelag stovnað, í 1915 arbeiðarafelagið Enigheden á Tvøroyri, og síðan komu arbeiðarafelög í Havn 1916 og Klaksvík 1925. Fyrsta arbeiðskvinnufelag var Fiskerpigernes Fagforening á Tvøroyri, stovnað 1922²⁵. Føroya Lærarafelag varð stovnað 1898 og fekk í 1913 limaskap í danska lærarafelagnum.

Hesi dömi vísa, at siðurin at skipa seg í yrkisfelag var við at koma til Føroya í hesum tíðum. Samferðsla og samskifti við útheimin var so mikið batnað, at yrkisbólkar kundu samanbera seg við javnlíkar í øðrum londum og finna fyrimyndir fyrir, hvussu teir kundu fáa ávirkan á kor síni.

Fyrimyndir ljósmaðra í yrkisfelagsmálum

Føroyskar ljósmaður, sum høvdu verið i Keypmannahavn og lært, vistu eisini um felagsvirksemi hjá donskum ljósmaðrum, sum høvdu stovnað felag í 1893. Tær høvdu lögirnar hjá hesum felag sum fyrimynd og kundu fyrir stóran part nýta somu grundgevingar í lónarstríði; hartil kundu tær vísa á onnur viðurskifti, sum vóru verri í Føroyum enn í Danmark, t.d. tey ringu ferðalíkindi, og hvussu torført tað var at fáa læknahjálp, um okkurt óvanligt barst á. – Eisini tingmenn samanbóru við donsk viðurskifti, tá ið

teir viðgjørdu ljósmaðralógaruppskot, men úr øðrum sjónarhorni enn ljósmaðurnar – teir talaðu um, at kommunar í Danmark høvdu betri möguleikar at krevja skatt og rinda lénir enn føroyskar kommunur²⁶.

Læknarnir munnu eisini mangan hava lagt ljósmaðrunum orð í munnin. Sjónarmið og argument, sum læknarnir høvdu brúkt í *sínum* stríði fyrir betri arbeiðskorum, kundu fyrir stóran part eisini nýtast at styðja krøvini hjá ljósmaðrunum. Felags fyrir báðar partar var, at lénin partvíst skuldi gjaldast sum fóst almenn lén, partvíst sum beinleiðis gjald fyrir tænastur.

Í grein nevnd »Legene og samfunnet«²⁷ hevur J. I. Elstad skrivað um, hvussu læknastættin hevur hækkað sín sosiala status síðan miðju 19. øld. Hann tekur sum dömi bók eftir P. Starr »The Social Transformation of American Medicine« og minnisrit hjá norska læknafelagnum »Legene og samfunnet« og vísis á felags eyðkenni í amerikanskari og norskari læknasøgu. Um miðju 19. øld høvdu læknar ikki tann myndugleika og virðing, sum teir seinni fingu, og vóru sera illa lontir í samanburði við aðrar embætistættir. Elstad spyr, hvussu tað ber til, at læknafroðin longu í seinnu helvt af 19. øld vann »ideologiskan sigur«, tí í eftirtíð verður hildið sera ivasamt, um læknafroðin eigur so stóran part av æruni av, at deyðatalið minkandi, sum tað gjørdi, heldur var tað batnandi heilsustandur yvirhøvur. Hann tekur samanum, at »... veksten i medisinens kulturelle autoritet var ikke uretmessig, men opsto så å sige som et lán på framtida. Den sto ikke i samsvar med medisinens faktiske terapeutiske betydning på den tida, men skyldes heller myten om dens terapeutiske effekt, kombinert med den prestige, som var forbunden med framgangsrik hygienisk innsats og den

glans naturvitenskabenes generelle framgang ga medisinen.«

Hann tekur eisini fram nøkur dømi um sjálvsmýnd hjá læknastættini og hvørji virði, læknar hava lagt dent á, t.d. at læknar í eini grein í umrødda norska minnisriti verða umtalaðir sum »herskeren over liv og død«, »trøsteren og hjelperen« og »velferdsforvalteren«. – Læknar hava grundgivið síni krøv um høgan sosialan status og háintøku við, at teir máttu hava virðing millum manna, og at teir kendu moralskt kall. »Bare om yrkets sosiale posisjon er hevet over andre, kan altså legene oppstre i samsvar med yrkets moralske krav. . . Legenes problem har vært, og er« sigur Elstad, »at samfunnet ikke uten videre har tilkjent legene den posisjonen deres egenart krever. . . «

Við vaksandi spesialisering og øktum kunnleikum byrjaði í seinna helmingi av 19. øld tað, ið sosiologar nevna professionalisering av summum yrkjum, sum setur nøkur krøv, ið verða greind t.d. soleiðis: 1) the use of skills based on theoretical knowledge; 2) education and training in these skills; 3) the competence of professionals ensured by examinations; 4) a code of conduct to ensure professional integrity; 5) performance of a service that is for the public good; 6) a professional association that organizes members²⁸.

Hetta er ikki einasta definitión av professionalismu, men hon hóskar væl til læknastættina. Niðanfyri skal verða víst á, at ljós-møður fyri stóran part hava roynt at lýsa sít yrki eftir hesum eyðkennum og havt tey sum grundgeving fyrí sínum krøvum um myndugleika og sémilig arbeiðskor.

Lønarstríð ljósmaðra og blaðskriving í 1919

»Tað er so, at tá ið arbeiðsmenn ikki fáa nóg

stóra løn, so gera teir streiku; hvat vildu vit sagt, um allar jarðarmøður í Føroyum gjørdu streiku?« spurdí Poul Niclasen í lögtinginum í 1918²⁹.

Tað var júst tað, sum ljósmaðurnar gjørdu í 1919. Ella rættari, tær nevndu tað ikki »streiku«, men tær skrivaðu til amtmannin í mai 1919 og sögdu starvið upp til nýggjárs, um ikki krøv teirra vóru eftirlíkað³⁰. Tá hevði uppskot til nýggja ljósmaðralóð ligið á tingborði og hartil ferðast millum danskar og føroyskar myndugleikar síðan 1912, uttan at nakað var komið burturúr.

Meðan lögtingið hevði uppskoti til ljósmaðralóð til viðgerðar í 1919, varð henda grein undir yvirskriftini »Ljósamma!« prentað í Tingakrossi 20. august:

»Mong av teimum, ið nú eri komin nakað uppí árin, munnu minnast eina hugnaliga gamla konu, sum av og á vitjaði á gátt, viðhvört tvær reisur um dagin eina hálva aðra viku ísenn. Tá var altið komin ein evarskalítil beiggi ella systur í húsi afstrat, og hvørjaferð úthurðin gekk um tað leitið, konan var væntandi, kom tøgn á systkini, ið inni vóru. »Hatta er ljósamma!« teskaðu tey sínamillum; tað hoyrist sum eitt yndisorð, ið nerti við eymar kenslur í barnasinninum. Blíð og friðalig steyg hin gamla inn um gátt, við einum kýni og góðum orði, kanska eisini við einum lítlum tinganesti til hvort av hesum smáu mannabørnunum, hon hevði hjálpfram í ljósið

Tað var í teirri góðu gomlu tíðini. Nú á døgum er ljósmaðmannan, sum vit minnast hana frá barnaárnum, meir og meir vorðin »en saga blott«. . . . »Ljósamma!« er vorðin ein streikandi, fagorganiserað »jarðarmøður«, ið sendir strangar krevjingar til amt og lögting um høgar lønir, stutta arbeiðstíð, frítt hús, telefon og mangar aðrar treytir«

Av hesi grein stóðt blaðkjak á heysti 1919 millum blaðstjóran á Tingakrossi og formannin í ljósmaðrafelagnum, Hansinu Hansen. Vit hava her dømi um ymisk sjónarhorn, tvær mentanarir, sum verða settar upp

hvør móti aðrari: umsorganararbeiði sum grannahjálp ella sum professionelt arbeiði.

Fyrst kunnu vit dvölja á eina lótu og royna at hugsa okkum, hvussu hesar báðar, ljósmamman og jarðarmóðirin, síggja út.

Ljósmammuna hevur greinskrivarin longu lýst: hon er ein hugnlig, gomul kona, ein tryggleikskapandi og kendur gestur.

A ljósmøðraskúlanum í Keypmannahavn skuldu næmingarnir hava hvítar kjólar og fyriklæði. Á gomlum myndum eru tær ofta í arbeiðsbúna, tey hvítu klæðini eru eykend fyri tað, sum hevur við heilsuverkið at gera, og seta tær nærrí hvítklæddum læknum og øðrum sjúkrahússtarfsfólki enn teirri hugnligu grannakonuni, sum kom inn og setti hugnadám á húsið, har ið hon kom á gátt.

Hansina Hansen skrivaði framhaldsgrein »De færøske Jordemødres Levevilkår fra 1878 til 1919« í Dimmalætting á heysti 1919. Seinni sama ár var lesarabrév í Tingakrossi, undirskrivað »Husmoder« (helst blaðstjórin sjálvur); tað var álop á Hansinu Hansen og viðmerkingar til greinaroð hennara, og hon svaraði aftur í 4 teim komandi nr. av Dimmalætting. – Bæði tá ið hon er í álopi og tá ið hon verjur seg, hóma vit hugburð bæði hjá almenningi og hjá ljósmøðrum til ta broyting av sjálvsfatan og identifisering við yrkið, sum nú av ymsum umstøðum verður skundað undir. Tí skal verða tikið fram ymist í hesi skriving.

Hvussu umboðandi Hansina Hansen er fyri føroyskar ljósmøður í 1919, er ivasamt. Spurningurin er, um *nokur* ljósmóðir um hesa tíð var umboðandi fyri allar ljósmøður í landinum. Umstøður og lívskrøv broytast ikki við somu ferð á smáplássum og stórpássum. Men nógav av tí, sum Hansina Hansen førir fram, vísir, at hon er ávirkað av

samtíðar yrkispolitiskum og kvinnopolitiskum hugsjónum.

Samanumtikið grundgeva ljósmøður lónarkrøv síni við tali á arbeiðstímum (dag og nátt), strævnari ferðing og stórari ábyrgd. Tær brúka nógvar pengar til klædna- og skógvæslit og vasking og heilsugóðan mat. Tær krevja eftirløn og sjúkratrygd, tí starvið fer illa við heilsuni.

Í áðurnevndu grein skrivar Elstad, at læknar hava víst til, at teir gera *samfelagsgagnligt* arbeiði. Tann gamla »ljósmammán« hevdi umsorgan fyri barnakonuni og mundi neyvan tala um tað »samfelagsgagnliga« hon gjørði. Hansina Hansen umtalar ljósmøðurnar sum eina stætt, sum tærin samfelagnum:

»I 1878 kunde Jordemødrrene holde sig rene og hele, om end ikke standsmæssigt« (Dimmal. nr. 84/1919), og

»Statens Støtte ... kan vi Jordemødre modtage uden Skade for vor Ære, da vi mener at have udført et ikke ubetydeligt Arbejde for Samfundet. ... Sympati og Forståelse for vort Arbejde i Samfunnets Tjeneste har vi også fra disse rettænkende og forstandige Mennesker.« (Dimmal. nr. 86/1919).

Um professionaliseringspolitikk hjá teimum, sum hava við umsorganararbeiði at gera, skrivar Kari Wærnes m.a.:

»... Den som skall göra karriär inom denne yrken och därmed få indflytande på vidareutvecklingen av såväl yrkesroller som de organisatoriske ramarna för yrkesgruppens verksamhet måste ge upp sin *personorientering* till fördel för en fack- och kollegaorientering³¹.«

Dömi um, at Hansina Hansen uppgevur »personorientering till fördel för fack- och kollegaorientering« finna vit í setningum, har hon nevnir læknar og ljósmøður í einum bólki, og sum hava somu áskoðan á t.d. reinföri:

»Disse (t.e. skitlig) Hjem har fuld Sympati fra ... specielt Lægers og Jordemødres Side; ... en stadig Kilde til Ærgrelse for alle Læger og alle Jordemødre, som fuldt ud har Forstaaelsen af og er paa Højde med Nutidens Antiseptik.« (Dimmal. nr. 99)

Hon skrivar um moralskt kall til starvið, sum áleggur teimum skyldur, ið ganga fram um egin áhugamál:

»Jordemoderens Pligter som Menneske mod det andet Menneske er mere omfattende og vidtrækende end nogen juridisk Lov kan paalægge hende.« (Dimmal. nr. 82)

Eins og læknar krevja at verða viðurkendir sum teir, ið best duga at taka sjúkraavgerð og viðgera sjúk, krevur H.H., at ljósmøður fáa myndugleika á sínum øki:

»... hvor vi har mærket, at vore Patienter og deres Pårørende har ... søgt at lette vort Arbejde ved at lyde vore Ordrer og imødekomme vore Ønsker i Bar-selskvindens Interesse ... (Dimmal. nr. 99)

Hansina Hansen skrivar eisini nögv um reinföri, ikki bert í ítokiligar merking at skilja millum reint og skitið, men eisini í víðari merking. Hon fordømir strangliga drykkiskap og siðloysi:

»Er det noget, vi Jordemødre afskyer, så er det et usædeligt Levned; men Skaæbnen føjer det altfor tit saadan, at Jordemødrenes Nærværelse paakräves i Slutningsakten af andres usædelige Liv ... men Libertinerne fortsætter paa Jordemødrenes og andres Bekostning« (Dimmal. nr. 84).

Hansina Hansen er ávirkað av tíðarinnar borgaraliga kvinnustríði fyri størri persónsfrælsi og politiskum frælsi, og tekur fram, hvussu torført tað er at sameina skyldur sum matmóðir við skyldur, sum fylgja við ljósmøðraarbeiðinum. Hon skrivar um, hvussu tungt tað mangan kann vera t.d. at fara heiman frá sjúkum børnum; hon nevnir dömi um, at hon hevur verið í torvi á náttar-

tíð og mitt í öllum fangið boð um at koma til eigandi konu, og at tað í slíkum fórum kann vera ringt at vera so nývaskað og rein, sum tað krevst. — Systrar og dötur við góðum hug at læra eiga ikki at verða forðaðar, tí ljósmóðirin sum ofta er ikki hevur ráð at hava arbeiðskonu.

Hon setur ikki fram krav um forsyrgjarnalon, men sigur at tað er órimiligt, at hon má fáa av lönini hjá manninum fyri at kunna halda seg við mati og klæðum og til tað nógva klædnavask, sum starvið krevur.

Harafturímóti skrivar hon ofta um, hvat »en fri Kvinde« má hava rætt at krevja av samfelagnum, og í tí sambandinum setur hon ljósmøður og kvinnur sum heild í ein og sama bólk. Tað sum tænir ljósmøðrum, tænir eisini öllum kvinnum, og at ljósmøður hava hótt við at fara frá, um ikki tær fáa tær sømdir, tær hava kravt, er sum frá líður eisini tað besta, tær kunnu gera fyri allar føðandi kvinnur, tí ikki uttan skil fæst á arb eiðs- og lönarkor teirra, kann roknast við at fáa »en Stab af legemlig og moralsk sunde Kvinder« til ljósmøðrastættina. — Hansina endar greinina við hesum orðum:

»Efter ovenstaande Sammenligning ser det ud for os Jordemødre, som om færøske Kvinder og Børn ikke er nær saa meget værd som Dyrerne.« (Dimmal. nr. 85)

Her sipar hon til, at djóralækni júst var settur og fekk 2000 kr. í ársløn + 2400 kr. í beinleiðis samsýningum. Sjálv er hon ongantíð komin upp á meira enn 700 kr. í inntøku, men tá ið hon dregur útreiðslur frá (arbeiðskonuløn íroknað), roknar hon seg hava havt hall upp á 182 kr.

Slíkur málburður fall ikki í góða jørð tá á dögum, og í Tingakrossi verður H.H. háandi umtalað sum ein »samfundskvinde«, og eyk-

nevni verður brúkt ímóti henni í Tingakrossi. Í lesarabrævinum sigur tann dulnevnda »husmoder« seg hvørki vera »nogen Valkyrie-Natur eller føler mig kaldet til at optræde som »Samfundskvinde«³². Ei heldur mundi tað verða væl upptikið, tá ið hon nevndi, at tann siður at vísa ljósmóðurini stóran blíðskap, kanske var betur burturdottin, tí tað hevði lætt um möguleikarnar at fremja lónarkrøvini. (Dimmal. nr. 99).

Skriving Hansinu Hansens er fyriboðan um eina nýggja sjálvsfatan hjá ljósmóðrum. Yvir fyri myndugleikum høvdu tær ein málburð, ið legði dent á yrkismedvit og identifisering við tað almenna heilsuverkið. Men í tí dagliga arbeiðnum vóru tær bundnar av teimum krøvum um umsorgan, sum viðskiftafólk settu til teirra, og mettu í hvørjum fóri sær, hvat ið mest trongdi til, og hvat ið tær kundu vænta ella krevja afturfyri.

SAMANUMTØKA

Í eldri tíðum var ljósmøðrayrkið eitt álitistarv, sum fall á summar konur. Tann kunnleiki, tær høvdu, høvdu tær lært av eldri konum. Í 19. øld varð roynt at seta strangari reglur fyri, hvør ið kundi virka sum ljósmóðir. Endamálið var, at øllum borgarum skuldi standa kén ljósmøðrahjálp í boði, og tí vórðu krøv sett til upplæring á skúla og eftirlit við starvi teirra eftir reglum í danskari lóg frá 1810, sum eisini tryggjaði ljósmøðrum lón fyrir tænastur teirra.

Sera trupult var at fáa nóg mangar ljósmøður, ið eftir hesi lág kundu metast sum skikkaðar til starvið. Hóast samtiðarmenn vóru varir við tann skeivleika, at bert tann parturin av lögini, sum ásetti skyldur og

krøv, kom í gildi í Føroyum, men ikki tær lóngargreinir, sum vissaðu teimum lón og hóskandi samsýningar, vóru nógvor forðingar fyri at greiða henda spurning so, at tað kundi eggja fleiri til at taka ljósmøðrayrkið upp á seg.

Ring ferðarlíkindi gjørdu, at ljósmøður flest høvdu lítið arbeidi í part. Lítill peningur var í umfari, og tí lítið at taka av til lón og samsýningar. Ein bati var eitt skifti eftir, at nýggj lág kom í gildi 1878. Ljósmøður fingu tá fasta lón frá tí almenna og rætt til »rímiliga samsýning« frá viðskiftafólk. Men sum frá leið, dragnaði ljósmøðralønin nógv afturur samanborið við prís- og lónarvøkstur í landinum annars, og samtíðis øktust krøvini til, hvat ið ljósmøður skuldu duga og hava ábyrgd av, t.d. sjúkufyri byrgjandi tiltökum og skráseting.

Eftir 1900 varð fleiri ferðir borið upp á mál at fáa hesi viðurskifti í rætt lag, men ikki fyrr enn í 1920 eydnaðist at fáa nýggja ljósmøðralág, sum allir partar so toluliga kundu semjast við.

Tær góðu ætlanir, sum danskir og seinni eisini fóroyskir myndugleikar høvdu við at taka ábyrgd av hesum parti av almennu heilsurøktini og seta kønar ljósmøður um alt landið, kundu ikki fremjast uttan at leggja stórar arbeiðsbyrðar og ábyrgd á ljósmøðurnar. Arbeidi teirra var av slíkum slag, at tær bæði eftir myndugleika krøvum og siðbundum krøvum um næstakærleika illa kundu sýta sínum viðskiftafólk bøn, um enn ongar vónir vóru um hóskandi samsýning. Einasti möguleiki var tí at greiða hesi viðurskifti við lág, men leingi høvdu tær litlar og ongar möguleikar til alment at bera fram nøkur krøv um rímiligar arbeiðssømdir.

Var tað eitt tógvíð strið at fáa lónarvíður-

skiftini greidd við lög, so tykist tað, sum at tann dugnaliga ljósmóðirin hevði gott umdömi millum fólk, og at hon hevði mynduleika og virðing. Um tað hevði samband við starv hennara ella meira við persónligar egingleikar, kann vera ilt at meta um. Tær ljós-møður, ið hava sloppið at liva í söguni, eru lýstar sum sterkar bæði til likams og sálar. Ein munur millum um umrøðuna av ljós-møðralög í 1870-árunum og í árunum fram til 1920 var, at í hesum millumbili høvdū ljósmóðurnar lært eisini at nýta sína styrki til at virka í felag og sjálvar at leggja upp í tað almenna orðaskiftið.

BÓKMENTIR

Prentaðar heimildir

- Abercrombie, N., S. Hill & B.S. Turner: *The Penguin Dictionary of Sociology*. London 1984.
- Andreassen, Petur: *Skúvoyar söga I*. Tórshavn 1989.
- Berg, J.: *Hovs söga III*. Tórshavn 1989.
- Blom, Ida: *Sykehusfødsler i Norge på 1800-tallet*. (*Norsk Historisk tidsskrift* 3/1987(a) s. 324-344).
- Blom, Ida: »Hjernen kan ikke udvikles samtidig med ovarierne«. *Mannliga strukturer och kvinnliga strategier*. Göteborg 1987.
- Blom, Ida: »Den haarde Dyst«. *Fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år*. Bergen 1988.
- Bull, Ida: *Jordmødrene på 17. og 1800-tallet – En profesjon i emning*. *Heimen* 88:2 s. 91-98.
- Carøe, K.: *Landkirurger og Fysici på Færøerne 1584-1916*. *Personalhistorisk Tidsskrift* 1917, s. 47-51.
- Cliff, H.: Frøkenen og madammen. *Tidsskrift for Jordemødre* (TfJ) 6/1987, s. 16-23.
- Dimmalætting oktober-desember 1919.
- Einarsdóttir, Björg (ritstj.): *Ljósmaður á Íslandi I-II*, Reykjavík 1984.
- Elstad, Jon Ivar: *Legene og samfunnet*. *Tidsskrift for samfunnfsforskning* 3/1987, s. 290-302.
- Ehn, B. & O. Löfgren: *Kulturanalys*. Malmö 1989.
- Fridericia, Hilmar J.: *Færøiske Jordemoderforhold*. *Tidsskrift for Jordemødre* 1907:3 (TfJ) s. 25-34.
- Hansen, Hansina: De færøske Jordemødres Levevilkaar fra 1878 til 1919. *Dimmalætting* nr. 83-86 1919.
- Hansen, Hansina: Svar til »Tingakrossur« »Husmoder«. *Dimmalætting* nr. 101-102 1919.
- Jacobsen, Ole: P.L. Panum og Færøerne. *Fra Færøerne/Úr Føroyum VI*. København 1971, s. 66-154.
- Jensen, L.: Tiden forud for jordemoderskolens oprettelse i 1787. *Tidsskrift for Jordemødre* (TfJ) 6/1987, s. 4-12.
- Joensen, H. D.: Sundhedsvæsenet. *Trap Danmark XIII: Færøerne*, s. 133-149. Kmh. 1968.
- Kjærheim, Kristina: Mellom kloke koner og kvitkledde menn. Oslo 1987.
- Klein, C. S. (ritstj.): Samling af endnu gjeldende Love og Anordninger m.v. 1785-1813. Kjøbenhavn 1864.
- Kvinnutíðindi 1981 og 1982, nr. 1/1986.
- Löfgren, Orvar: Kvinfolksgöra – om arbetsdelning i bondesamhället. *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* 3:1982, s. 6-14.
- Løgtingstíðindi.
- Rasmussen, R. K.: Gomul føroysk heimaráð. Tórshavn 1959.
- Rosenbeck, Bente: Kvindekøn. København 1987.
- Sigurðardóttir, A.: Úr verold kvenna – barnsburður. *Ljósmaður á Íslandi II*, ritstj. B. Einarssdóttir. Reykjavík 1984, s. 139-298.
- Svabo, J. C.: Indberetninger fra en Reise i Færø 1781-82. Kmh. 1957.
- Thórarinsdóttir, H.: Saga Ljósmaðrafélags Íslands 1919-1979. *Ljósmaður á Íslandi II*, ritstj. B. Einarssdóttir. Reykavík 1984, s. 7-101.
- Tillisch, G.: Fortegnelse over de paa Færøerne til 31de Mai 1850 thinglyste Anordninger. Kjøbenhavn 1851.
- Tingakrossur, 1904, 1906 og august-desember 1919.
- Towler, J. & J. Bramell: *Midwives in History and Society*. London/New York 1986.
- West, John F.: *Faroës. The Emergence of a Nation*. London 1972.
- West, John F.: Ein gomul roknkaparbók. *Mondul* 2/1978, s. 11-16.

Óprentaðar keldur:

- Brævabók landslæknans og inngangandi brøv (Føroya Landsskjallasavn)
- Færø Amt brævabók (Føroya Landsskjallasavn)
- Fólkateljingar 1870, 1880, 1890 (Føroya Landsskjallasavn)
- Gerðabók Færøernes Jordemoderforening 1917-1931

Egnar samrøður

- Útvarpssamrøða N. J. Arge við Marina Nordbø f. 1878

Summary

In 1813 a Danish act providing compulsory training and state registration of midwives became effective in the Faroes. Nevertheless the majority of Faroese midwives were without formal training throughout the 19th cent. From the midwives' point of view, formal training and registration involved a more strict control by medical doctors and other officials, and their income was very small and regardless of their educational background until 1878, when they were guaran-

teed a minimum state salary, not least at the urge of the doctors, who also acted as protectors of skilled midwives.

At the turn of the century, when the communications with the outer world were improving, a new generation of more self-assured Faroese midwives entered the stage who, inspired i.a. by colleagues in Denmark and a dawning trade-unionism in the Faroes began to organise and claim higher wages and recognition by virtue of their profession.

Elin S. Jacobsen
Tórsbyrgi 13
FR-100 Tórshavn